

Listy o studium národohospodářském.

I.

V článku »O novém buditelství kněžském« kladl jsem váhu na potřebu solidní průpravy *t h e o r e t i c k é* pro každého, kdo se pouštětí hodlá do jakýchkoliv oborů národohospodářské neb sociální politiky. Předpokládal jsem sice již tehdy, že rozdíl nauky »*t h e o r e t i c k é*« a nauky »*p r a k t i c k é*« — ač tu neběží o nic snad vědě národohospodářské výhradně vlastního, nýbrž o obecně známé logické třídění — přece asi mnohým zrovna pro obor národohospodářský nebude dostatečně jasným, poněvadž tu bezprostředné a živé vztahy k nejnaléhavějším otázkám přítomnosti *p r a k t i c k ý* zřetel příliš do popředí tlačí. Proto hleděl jsem usnadniti pochopení rozdílu řečeno přistupnějšími obdobami z oboru věd přírodních. Útok, který na můj článek byl učiněn, znovu mne přesvědčil, že i pro osoby v oboru národohospodářském slovesně činné může ten rozdíl býti snad příliš subtilním, tak že ujde jejich jinak v hojně lektuře osvědčené horlivosti. Před půl druhým stem let byla takováto nejasnost v našem oboru ovšem pochopitelná. Ještě Adam Smith sám, ač byl z nejslavnějších zakladatelů *t h e o r i e* národohospodářské, přece v příležitostné definici vědy národohospodářské tomu momentu ani patřičný výraz nedal. Po něm pak ještě ne jeden ze spolutvůrců *t h e o r i e*. To není ani tak nápadná věc, aby musila koho překvapiti. V představě někoho, kdo celou vědě národohospodářské učí a především má na zřeteli, aby čtenáři jeho čerpali z jeho spisu vodítka pro praktická svá jednání, může v definici vždy *k o n e č n ý ú č e l* tou měrou nabýti vrchu, že on v definici té ani nepřihlédne k formálnímu rázu vykládaných nauk samých. Předpokládáť, že bedlivý a inteligentní čtenář sám ho postřehne. A věru, ten, kdo chce s náležitým pochopením vědu studovati, musí sobě rozdílů oněch býti vědom.

V obecném životě *n e j h u s t ě j i* dává se slovu »*t h e o r i e*« obsah široký. Stotožňuje se s pojmem »*nauky*« vůbec, bez rozdílu, učí-li ona, co jest, či učí-li, co b ý t i m á. I mluvívá se pak třeba rádo o nezbytných protivách mezi »*t h e o r i í*« a »*p r a x í*«, čímž se myslí na protivu nauky a skutečného provádění, na protivu knihy a života, ideálu vymyšleného a nepoddajné realnosti. Zajisté se u mnohých, kteří se podobnými hesly ohánějí, vysvětluje takový názor nesprávným pochopením *l o g i c k é* h o rázu těch kterých stránek nauky, o čemž snad v listě následujícím více povíme. U mnohých

nejsou ale ty a podobné výroky rozhodně ničím jiným, než pouhou zástěrou, která zakrýtí má jejich nechuť ke knihové nauce vůbec, nebo prostě její neznalost.

O něco podobného, o protivu knihy a praxe v naznačeném právě způsobu, zde vůbec neběží. Mluvímeť o rozdílu věd theoretických a nauk praktických, anebo, chceme-li, o rozdílu theoretických a praktických částí jednotlivých věd. A právě proto, že se mi zdálo, že snadnější bude naznačiti ten rozdíl z oborů širším vzdělaným kruhům přístupnějších, zvolil jsem příklady z oblasti věd přírodních. Jako příklady theoretických věd vzal jsem tedy jednak lučbu, jednak anatomii a fyziologii, proti kterým jsem pak postavil jako korrespondující vědy praktické jednak technologii lučební, jednak praktické nauky lékařské. Lučba (theoretická) na př. učí nás poznávati nejjednodušší, dále již nerozložitelné součásti těles (prvky) a pravidelnosti v poměrech, ve kterých ony se slučují, učí nás, jak za určitých předpokládání rozličné sloučeniny na sebe působí atd. Zde ještě nikterak o to neběží, co činiti, abychom na př. vyrobili pivo jistého druhu, líh, cukr, ty a ty barvy neb tuky a pod. To je úkolem chemické nauky praktické neboli technologie lučební. Je ovšem čirému empirikovi — totiž takovému člověku, který se theorii lučební ne učil, ba snad ani se nuzně s technologií chemickou neseznámil — dobře možno, aby se naučil vařiti pivo, tak jako se mnohý naučí vyráběti jednotlivé součásti elektrických motorů a sestavovati (montovati) je, aniž se vyučí v theorii elektřiny (jako části theoretické fysiky) a v elektrotechnice (jako praktické nauce). Avšak zdar jeho práce závisí pak pouze na rozsahu a hodnotě nabytých jeho vlastních zkušeností, a když ty mu selhou, neví si rady, protože si nedovede vyložiti příčiny svého nezdaru. Podívejme se jen, jak se liší dnešní sládci od někdejších pouhých praktiků, jak musí se naučiti všem potřebným základům lučby, a jak na tom podkladě prodělají technologický (školský, knihový) návod pivovarnický, jak se vyškolují v rozličném lučebním zkoumání svého produktu, jak musí rozuměti celému chemickému dění kvasných processův atd. Pohledme, jak se zřizují nákladné laboratoře k theoretickým odborným zkoumáním a výzkumné ústavy, které odbornými pomůckami stopují výsledky, dávají rady a pod. Kdo by mohl pochybovati, že všechny, i naše pokroky v pivovarství, cukrovarství, lihovarství a jiných i jiných oborech průmyslu lučebního zakládají se na valně zdokonaleném theoretickém vědění? A jest tomu v lékařství jinak? Proč pak nutíme nastávajícího lékaře, aby se napřed obrnil tak obšírnými přípravnými známostmi přírodovědeckými, proč ho nutíme dříve studovati na př. anatomii, histologii, fyziologii, tedy nauky, jež ho

poučí o typických součástích tělesného organismu a typických pochodech životních?

Ba není ani na tom dosti. Je zajisté jistá přirozená posloupnost věd — přirozená, totiž na povaze jejich samotné založená — postupující od těch, jejichž předmět badání jest jednodušší a tudíž pozorovacím prostředkům lidským přístupnější, k oněm, jejichž předměty jsou složitější, takže ony o ty jednodušší se opírají. Tak tedy theoretické vědění v oborech s předmětem složitějším opírá se o theoretickou známost jednodušších. Fysiologie, napříkladně, předpokládá m. j. znalost theorie lučby i fysiky, neboť životní pochody, jejichž typické tvary a souslednosti (zákonnosti) ona vyjasňuje, jsou právě z nemalé části pochody chemické a fysikální. A tak theoretické vědění o předmětech složitějších buduje se zase na theoretických vědomostech jiných theoretických věd, pro ně základních.

Nic jinak se věc nemá v oboru t. zv. věd duchovních, do kterých náleží i věda národohospodářská, jež v té velké skupině tvoří jednu z t. zv. speciálních věd společenských.

Leč přihlédněme dříve ještě blíže k podstatě rozdílu theorie a praktické nauky.

Ve všech oborech zjevů, které se činí předmětem badání lidského, mohu hledati poznání trojího způsobu:

Mohu se zabývati zjištěním jednotlivého jevu, jednotlivého děje, vyšetřiti všecky jeho stránky mému pozorování přístupné, všecky souvislosti jednotlivého jevu s jinými, jejich vzájemné příčinné podmíněnosti vystihnouti, si uvědomiti a slovy vyjádřiti (popsati). Mohu na př. vyličiti horopisné, vodopisné, klimatické poměry jisté krajiny, její květeny, její zvířenu; vypsati, co se událo na nějakém určitém trhu; vystopovati pohyb ceny nějakého zboží na určitém místě nebo na různých místech po delší nebo kratší dobu, a příčiny jeho; zbádati a zaznamenati vývoj nějaké větve řemesla nebo řemesel vůbec v určitém městě nebo v celé zemi za delší nebo kratší dobu, sleduje při tom všecky příčiny, které ten vývoj ovládaly; mohu popsati život jisté skupiny dělnictva v jednom nebo více závodech, odvětvích výrobních a pod. se všemi ten život určujícími a jeho ráz vysvětlujícími skutečnostmi; mohu stopovati data o zahraničním obchodě nějakého státu za vlády určité soustavy celní, za trvání jisté soustavy dopravní a pod. Vždy mám na zřeteli jen určité, konkrétní jevy a pouze individuální jejich souvislosti s jinými, současné i následné. Můj úkol jest až dosud pouze popisný, statistický nebo historický. Důležitost takovýchto deskripcí jest zjevna. Ony mohou o sobě býti velice cennými, mohou se státi též začátkem a základem každého vědění všeobecně.

šího. Samy o sobě ještě, i kdybych jich podnikl sebe více, nebo sebe více od jiných podniknutých poznal, neznamenaají ještě žádnou takovou zkušenost, kteráž by mne učinila způsobilým pochopovati a ovládati případy jiné. A budiž zde hned podotknuto, že podobná pozorování a popisné práce nejsou tak lehké. Nutno jest spíše v každém oboru, kde poznání podobná mají býti podkladem dalšího vědeckého zužitkování, abychom se pozorování a popisování tomu učili, tak jak se dítě učí vidět, slyšet a chodit. Zjemnění, zdokonalení, vybroušení pozorovatelské a popisné dovednosti pro službu dalších pokroků vědeckých bývá zase vždy podmíněno příslušným všeobecným věděním odborným, zejména theoretickým, o němž bude hned dále řeč. Neboť jen tak dostáváme stále nová a nová hlediště, se kterých na věci patříme, stávající se schopnými postřehnouti jejich stránky, kterých bychom jinak přehlédli.

Duch lidský nikdy se nespokojí s pouhým hromaděním takových singulárních poznání. Řadí a třídí si jevy poznané dle znaků příbuzných, odlišuje podstatné od nahodilého, a také v souvislostech věcí vyhledává to, co je v nich pravidelného, odlišuje konstantní příčiny od nahodilých a dočasných, pídí se po souvislostech pravidelných a nutných. Také zde sice ještě běží duchu za pravdou jdoucím o to, co jest, avšak nikoliv více v pouhých singulárních úkazech, nýbrž co v rozmanitosti jevů a dějů je typického, druhového, pravidelného, nebo jak také, ač ne vždy ve stejně přesném smyslu říkáme, zákonitého. Tento úkol jmenujeme theoretickým.

Theorie tedy v každém oboru vědění zjišťuje příslušné typické jevy a jejich pravidelné, typické souvislosti. Formule, vyjadřující nám tyto posléz řečené pravidelné souvislosti, označujeme namnoze slovem zákonů theoretických (na rozdíl od normativních, příkazujících neb zapovídacích zákonů na př. ve smyslu právním), ač se ne bez důvodu přimlouvají mnozí, aby tento silný výraz byl zachován pro zjištěné typické pravidelnosti jevů, pokud jsou rázu kauzálního (t. j. jsou v příčinné spojitosti zjištěny), nikoliv také pro pouhé pravidelnosti faktické, byť sebe hojněji doložené a nade všecku pochybnost povznesené, není-li odhalena jejich kauzálnost. Nuže, znázorněme si to v našem speciálním oboru. Pozorujíce na př. člověka, hledajícího ukojení svých potřeb zevními prostředky, přijdeme k základním typickým skutečnostem hospodářského života, jako jsou statky, výroba, práce, kapitál, důchod atd. Pozorujíce stále se opakující jevy, způsobované na jistém stupni vývoje dělbou práce (zase takový typický jev), přijdeme k ryze hospodářským pojmům směny, zboží, nákladu, ceny, nabídky, poptávky, peněz, úvěru. V každé době dospějeme k typickým jevům

sociálního roztržení, jako jsou na př. podnikatel, kapitalista, dělník, zisk, mzda, smluvený důchod z kapitálu a j. Ale znamenáme také, jak jistý typický jev za stejných podmínek jiným typickým bývá provázen neb způsoben. Pozorováním a souzením přicházíme na př. k poznání obecně platnému, že subjektivní hodnota statků nezávisí na míře nutnosti potřeb, jimž ony slouží, nýbrž (za stejných jinak poměrů) na jejich vzácnosti; že cena tržní při volné soutěži stoupá ceteris paribus v stejném poměru s poptávkou a v opačném s nabídkou; že možnosti intensivního provozování rolnictví ubývá se vzdáleností od trhu a t. d.

To vše jsou pouhé ukázky, vybrané bez ladu a skladu, kterých úkolem jest vyjasniti, co tedy v našem národohospodářském oboru jest rozuměti teorií neboli theoretickou vědou národohospodářskou.

Avšak byť sebe větší byla naše potěcha na ryzí theoretické pravdě, přece nezůstáváme na tom, poznati pouze ji a těšiti se jí. Chceme ji také upotřebiti k dobru svému a jiných. Chceme vůbec pro každý obor lidské působnosti vytvořiti si bezpečná pravidla jednání. Neběží nám pak více o to, co jest, nýbrž co b ý t í má, o jisté vodící myšlenky, abychom nestáli před každým případem bez rady a východiště, odsouzeni k matnému tapání po nejsprávnější cestě k cíli. Ta povšechná pravidla jednání (maximy), která tomu slouží, abychom v labyrintu skutečnosti s více méně bohatou její kasuistikou a individuální růzností měli pevná vodítka, jsou úkolem a obsahem nauk praktických. A tak i v oboru národohospodářském vedle theorie stojí nauky praktické, k nimž náleží na př. politika národohospodářská, jednající o úkolech a působnosti veřejné moci, pokud se dotýkají hospodářství národního. Otázky o zákonech hodnoty a ceny, tvoření mzdy a úroku, poměru velkovýroby a malovýroby pod vládou soutěže a j. pod., jsou theoretické; otázky o mezích přípustnosti úředních sazeb cenových, o zákonných ochranách dělnictva, o prostředcích k zachování maloživnostnictva jsou otázky národohospodářské (resp. sociální) politiky, tedy nauky praktické.

Lidé, jsou-li potřebami životními k praktickému jednání v určitých oborech puzeni, nemohou arci vždy čekati, až se v těch oborech vyvine náležitě upevněná a dosti všestranná theorie. A tak není to v dějinách jednotlivých věd úkazem tak řídkým, že se ony vlastně vyvinují nejprve v podstatě jako nauky praktické. Víme, že lučbě novověké předcházelo umění alchymistů, víme, že lékařství dlouhá století pohybovalo se na kolech ryze empirických nauk praktických. Národohospodářské učení neméně. Když v dobách, které podle třídění v historii obvyklého tvoří rozhraní t. zv. doby střední a nové, rozvojem absolutismu počal se vytvářeti novověký

stát se stálými vojsky a zeměpanskými úřady, když se zároveň s rozvojem měst a otevřením velkých zámořských spojení (obeplutí Afriky, objevení Ameriky) hospodářský život evropský na mnohých místech vybavil z dár-
ných forem naturálních a víc a více v něm pronikaly tvary hospodářství
peněžního, stát sám pak právě za příčinou prve dotčených změn vnitřních
viděl se býti odkázaným rostoucí měrou na peněžní příjmy, ale svou
závislost v té příčině na blahobytu obyvatelstva svého pochopovati počal
— tu vyvinula se pod tlakem potřeby nauka ryze praktického rázu, která
pro své nadsazování zahraničního obchodu, pro své dychtění po drahém
kovu jako zdroji bohatství a pro svou péči o t. zv. příznivou bilanci obcho-
dů nazvána byla později A. Smithem naukou merkantilistickou. Počala se
tedy věda národohospodářská vlastně jako nauka praktická. Ne tak arci,
že by vůbec nebyla měla žádného východiště theoretického. To by se ani
nedalo mysliti. Ale její theoretický podklad obmezoval se na něco skro-
vých, nedostatečnou povrchní indukcí získaných vět, které dlouho jako evi-
dentní axiomata byly přijímány, a jenom znenáhla budil a osvědčoval se
zájem theoretický, až teprve v půli XVIII. věku v díle ekonomistů fran-
couzských (Fysiokratů) k prvnímu zbudování soustavné theorie se pokro-
čilo.

A přece jsou všechny theorie podrobeny zákonu pokroku, věčnému bo-
ření a novostavbě. Hotová, aspoň relativně hotová a pro věky platná stavba
snáze mohla se zdařiti v oborech vědy s předměty poměrně jednoduchými,
jako vidíme na některých ze základních věd přírodních. Duchovní vědy
však, a mezi nimi pak především společenské, mají předmět nejsložitější.
A proto jest ovšem jistá skepse naproti jejich teoriím oprávněna, byť
třeba ne v tom smyslu vulgárních praktiků, o nichž jsem výše podotkl,
že o nich někdy ani nic nevědí, druhdy pak zase aspoň jen proto nevědí
si rady naproti domnělým odporům teorií se skutečností, protože o logi-
kém rázu jejich pouček světla nemají. Buď jak buď, krise teorií se dosta-
vují vlivem pokroků a druhdy i hotových převratů v badatelských metho-
dách — život ale kupí nic toho nedbaje ke starým a nerozřešeným nové
problémy, jež naléhavě se hlásí o řešení. A tak stává se, že často — jak na
jiném místě jsem napověděl (Boj proti liberalismu) — »odkázání jsme
naproti naléhavým potřebám časovým postupovati v praktickém směru jen
jaksi pokusně pod vůdčím vlivem jistých kulturních a ethických ideálův
a s pečlivým využitkováním dějinných zkušeností«. Nescházelo mnoho
a byli by chtěli jistí zástupci t. zv. historické školy vůbec theorii nahraditi
jen zkušeností dějinnou.

Plyne však z toho, co bylo řečeno o krisích teorií, o nezbytné jejich

nedokonalosti poměrné, že nemá pro toho, kdo chce se obíratí řešením časových úkolů jakýchkoliv, valné ne-li žádné ceny známosti theorie v té její podobě a na té její výši, ku které až dosud dospěla? Směšným by se nám zdál lékař, který by proto se domníval, že může ignorovati výzkumy fyziologie nebo všeobecné pathologie (dejme tomu třeba nauku bakteriologickou) jen proto, že zrovna nejpřednější badatelé těch oborů s poměrnými nedokonalostmi svého stavu poznání se netají? Vždyť změny, kterým v proudu doby theorie podléhají, nejsou rovny pouhé stavbě nějakých kartových zámků, které by vztyčeny byly na místě nadobro zbořených jiných. Máme tu jen co činiti s dílem pokračujícího poznávání, při němž sice ten a onen kus dosavadní stavby se obětuje, ale přece zase s druhé strany jen více méně velké části za základ novým slouží. A tak také mohl by jen někdo všeho vědeckého smyslu naprosto postrádající pokládati na př. starší t. zv. klassickou (individualistickou, liberální), theorii, jež má svůj původ ve Fysiokratech a Smithovi, za něco bezcenného a odbytého. Tvůrce toho učení ty skutečnosti a organizační formy hospodářského života, které v pokročilých útvarech svého okolí viděli, pokládali za typické jevy a organizační formy hospodářské vůbec, kdežto ony vskutku náležely jen určité fázi vývojové. Uchvácení vítězným duchem přírodovědeckým o zákonnosti ve všem životě platné příliš ukvapeně obdobu tuhé mechanické nutnosti dějů přírodních přenášeli na život společnosti. Vedeni takto touhou po platnosti přirozených řádů společenských, jichž původ hledali jednostranně jenom v individuálních pudech a snahách, upadli tak v osudný circulus vitiosus. Neboť zákony života hospodářského, které na té hypotese obdivuhodnou dovedností logické abstrakce vyvinuli, pokládali za přirozené zákony hospodářského života lidského vůbec a nyní usilovali, aby stav plné individuální volnosti hospodářské, který jim při té práci byl hypotetickým východištěm, i v plnou platnost skutečnou byl uveden. Nyní, když práci celého dalšího století všechna tato jednostrannost jest poznána, jsou pro nás bezcennými ony zákony, tvořící jádro jejich theorie, kteréž dají se v hlavní části své označiti jako »zákony cenové«? Nikterak. Čím větší měrou kde jest uskutečněno, co bylo k hypotetickým jejich předpokladům náleželo (svobodná soutěž, čilé a bystré za ziskem jdoucí živly tržové), tím více ony samy také platnými se býti ukazují na př. ve všem za volné soutěže před se jdoucím tvoření cen u velkém. Nás, kteří známe logickou povahu jejich, ani to nemate, že v přemnohých případech jiných ceny jinak se tvoří, tak jako jsme toho daleci, pokládati výše řečený způsob tvoření cen za »jediný přirozený«.

Nikoliv všem, ale přemnohým souvislostem a rázovitým stránkám té

vývojové fáze žití hospodářského a společenského vůbec, v níž žijeme, naučili jsme se jen pomocí této nauky rozumět. Metodu její, arcif uznávajíc potřebu zdokonaleného použití, zrovna nejnovější doba znovu spravedlivě ocenila a pokouší se vymeziti jí čerstvé úkoly.

Tedy ani theorie, pokládaná v tolikerém směru již za překonanou a zastaralou, nepozbývá pro samu přítomnost významu. Ba lze říci zkrátka, že kdo jí nerozumí, nikdy ani vědeckému socialismu rozuměti nebude, aniž kdy správně pochopí podstatu a dosah t. zv. historické školy i jiných kterýchkoliv, jež v našem století povstaly.

Kdyby nám ostatně, když jednotlivým praktickým úkolem se obíráme, theoretické vědění nic více neposkytlo než možnost orientace ve skutečnostech hospodářského života a jejich souvislostech (a bez něho jí nikdo nenabude), neocenitelnou by byla jeho služba.

Vlastně ale neoddávejme se klamu. Každý »praktik«, jakmile se opravdu do nějakého problému pustí, byť by i jinak nevlídně hleděl na »theorii«, přece dychtivě se chytá takových jemu náhodou známých theoremů, které se mu pro účel právě hodí. Obyčejně pak platí mu ony za samozřejmé pravdy, hotová axiomata, o jejichž správnosti vůbec není možná ani pochybnost, ani spor.

Leč nebudu tuto věc dále rozprádati, nýbrž ku konci raději doložím některými ukázkami, k jakým důsledkům mohou vésti nedostatky theoretického vědění nebo nesprávné pochopení jistých často vyslovovaných theoremů.

Abych zase nikomu neublížil, vezmu své příklady z táborů vzdálených těm, pro něž zde píši.

Jeden z našich nejlepších agronomů, který jako učitel a spisovatel odborný získal si zásluh všestranných, rozepsal se letos o cukrovarských kartelích a protikartelové agitaci. Organisačním snahám rolníků pro povznesení ceny řepy vytkl jednak nesnadnost, ne-li nemožnost vypočísti přesně výrobní náklady řepy a tu stál na své odbornické půdě. Pokračoval však potom:

»Když ... naši přehorliví počtáři hospodářům namluvili, kolik stojí výroba jednoho centu cukrovky, ihned z toho táhnou důsledek, aby hospodáři na svém výpočtu neústupně stáli a jiné ceny za cukrovku nepřijímali nežli tu, ku které poukazuje řečený »výrobní náklad«. Jaká to pošetilost! Jaký v tom vězí marný vzdor proti zákonům národní ekonomie, která všude, v celém světě, ve všech poměrech upravuje ceny všelikého zboží jen a výhradně dle jednoho měřítka, to jest dle stavu nabídky a poptávky! Což se ptá na př. hospodáře mlynář, kupující pšenici

nebo žito, mnoho-li stojí výroba toho zrní? Či táže se sládek hospodáře, prodávajícího mu ječmen, jaké on má při ječmeni »výrobní náklady«? Po některých dalších poznámkách končí velevážený autor slovy: »Kdo oprávnjuje cukrovku, aby ona nemusila se podrobiti tomu vševládno-
cím u pravidlu a měřítku národohospodářskému!«

Slyšel jsem z úst mnohých osob, ovšem hlavně cukrovarníků, pod bezprostředním dojmem lektury této stati projevovati živý souhlas s ní, od cukrovarníků pravím, kteří v téže chvíli se hotovili utvořiti kartel k tomu účelu, aby aspoň na domácím trhu docílili lepších cen za cukr, než jim volná soutěž docíliti dopouští. Naproti tomu mně ani ke sluchu nedošlo, že by se byl nějaký zemědělský obránce vzhledem k uvedeným námitkám zmohl na otázku: Což když tedy my zemědělci hledáme ochranu proti tlaku soutěže ve clech, nebo když usilujeme o to, abychom sdružením nabídky a vyloučením jistých nejzhoršnějších způsobů soutěže docílili vyšší ceny svých plodin vůbec, na př. organisací společenstevních skladišť — jest to také proti vševládnému zákonu nabídky a poptávky? Ty a podobné odpovědi nebyly by arci ještě theoretickým řešením otázky, o niž tu jde, aniž by rozhodovaly samy ještě o správnosti theoretického důvodu proti řepářským kartelům výše od autora dovolaného. Rozhodující otázkou v theoretické příčině jest: Učí vskutku neb učila kdy theorie národohospodářská zákonu nabídky a poptávky v podobném smyslu, jak zde byl pojat? Neboť zde jeví se zákon nabídky a poptávky jako nějaká tuhá mechanická formule, při které prostě rozhodují kvanta s obou stran nabízená a hledaná, nejvýše snad ještě počet osob s obou stran proti sobě stojících, avšak ani náklady výroby a tím méně nějaký psychický činitel, kteří na př. určují důtklivost nabídky i poptávky atd. Naproti tomu dá se z theorie národohospodářské a z dějin jejích zjistiti dvojí: 1. Zrovna v t. zv. klassické škole národohospodářské není náklad výrobní bezvýznamným činitelem ceny, naopak u mnohých z nejslavnějších zástupců školy té (Ricardo!) jakožto hlavní a základní zákon cenový platí t. zv. zákon nákladový, dle kteréhož za volné soutěže tržní cena povždy tihne k výši ceny nákladové, takže pak nabídka a poptávka jsou jen dvě pružiny ve službě tohoto cíle. 2. Starší theorie dojista vždy za pravý přirozený stav pokládala soutěž jednotlivců. Před její soudnou stolicí legitimnost cukrovarnického kartelu nebyla by tedy v tom směru o nic větší nežli protikartelů řepářských. Avšak tak mechanicky ani starší škola formulu o nabídce a poptávce nepojímala, jak se dělo v příkladě dovolaném. Dokonce pak všechna pozdější i novější theorie neopomenula rozpoznati všeliké ty psychické činitele, kteří v »zápase cenovém« značí posílení či oslabení nabídky

neb poptávky, a oceniti význam jejich. Právě proto odporuje všelikým ryze mechanickým formulacím. Zákon nabídky a poptávky nepřestává tudíž nikterak platiti, když nabízeči neb poptavači dohodnutím vzájemným soutěž mezi sebou vyloučí; jen právě tato soutěž pak schází jako činitel oslabující posici té které strany v zápasu cenovém. Dokud se tedy trvá pouze na stanovisku nabídky a poptávky, nemůže se důsledně počínání rolníkův ani kárat, nýbrž musilo by býti uznáno za nezávadné. Odklizení národohospodářského nebezpečí, které spočívá v tomto způsobu řešení sporů zájmůvých, sluší arci hledati cestami docela jinými, o nichž zde se šířiti není dále mým úkolem. Že je naše doba hledá, že ono tedy patří k problémům praktické nauky národohospodářské, o tom svědčí hojně literární pokusy novověké a již také pokusy zákonodárné.

Docela podobně bojováno bylo a zde onde ještě se bojuje heslem o nabídku a poptávku i na jiném poli, na poli otázky dělnické. Ještě na počátku let sedmdesátých, když se t. zv. rozšířený výbor bývalé Vlastenecko-hospodářské společnosti zabýval zemědělskou otázkou dělnickou a byla v úvahu brána rozličná sociálně-politická opatření k upoutání dělnictva zemědělského, bojováno bylo proti všem těm pokusům prostým poukazem na domnělý neúprosný zákon nabídky a poptávky. Zde působily arci ještě reminiscence na theorii o t. zv. mezdním fondu, vedle kteréž poptávka po práci (t. j. pracovních silách) v každém státě vymezena jest povždy sumou oběžného kapitálu k tomu určeného, nabídka pak počtem osob práci hledajících a jejich průměrnou výkonností. Přirozeně tedy jevila se býti průměrná výše mzdy výsledkem ryze mechanické nutnosti v těchto poměrech vyjádřené. Čiňte co čiňte, dělníci, sdružujte se v jednoty, abyste soutěž mezi sebou vyloučili, podnikajte stávky sebe vytrvalejší: přes meze dané těmito skutečnostmi nabídky a poptávky mzda se zvýšiti nedá. Takováto argumentace bývala esem mezi trumfy, jimiž měla býti přebíjena karta všech koaličních pokusů dělnických. Ale jí na vzdory rozvinuly se v Anglii koalice, dosáhly zkrácení doby pracovní a zvýšení mzdy, aniž to podrylo průmysl anglický. Poptávka a nabídka je zrovna tak málo nějakým číře mechanickým poměrem, když jde o trh pracovní, jako když běží o trhy jiné.

V nedávné schůzi delegátů německého odboru zemědělské rady referent, který zprávu podával o skladištích obilních, zabočil do otázky měnové. Klesání obilních cen u nás připsal hlavně na vrub zavedené prý měny zlaté, kdežto by při zachování stříbra bylo se docílilo udržení vysokých cen a zejména ažia zlata, kteréž by vývoz plodin podporovalo. Nebudíž zapřeno, že jeden výsledek mohl býti docílen, kdyby se ražení stříbrné

mince kurantní r. 1879 v Rakousku nebylo zastavilo. Byla by hodnota rakouského zlatého klesala paralelně s trhovou cenou stříbra, čímž by bříme všech dlužníků, ne pouze agrárních, bylo se snížilo a to nikoliv pouze v neprospěch Rothschildů a Bleichroederů, nýbrž stejně v neprospěch těch tisíců drobných kapitalistů, kteří plod svých úspor dlouholetých uložen chovají ve spořitelnách, záložnách, cenných papírech a losech. V Čechách na př. již na každých devět obyvatelů připadá průměrem jeden vkladatel spořitelní! Při nynějších zřízeních úvěrních zajisté stejně platí, že půjčují chudí bohatým, jako naopak. Ale jinak, co se cen a vývozních úspěchů týče, operuje se ve vývodech uvedených thesemi theoretickými, které o pronikavé znalosti theorie nesvědčí. Naznačíme jádro věci jen stručně. Změny v cenách způsobené změnami v hodnotě peněz neobmezí a nemohou se patrně obmeziti na jednotlivý druh neb jednotlivé kategorie zboží. Musí uchvátiti všecky. Opak by byl nesmysl. Je-li tedy vstoupnutí cen způsobené snížením hodnoty peněžní obecné — jakož se žádá a očekává, když se dovolává referent obecného zavedení měny dvojité — pak musí takové bezpečně očekávané zdražení zůstatí bez efektu pro jednotlivou zemi neb jednotlivý výrobní stav. Kdyby naopak jen v Rakousku se způsobilo klesnutí hodnoty peněz (zavedením neb ponecháním stříbrné měny za volné ražby stříbra), dostavilo by se arci na čas rostoucí ažio. Pomiňme spoust, jež by v rozličných směrech takto povstaly, kteréž jenom znalci národohospodářskému ve své úplnosti mohou hned z předu býti zjevný. Zůstaňme při těch cenách a ažiu zlata. Dojista ažio stoupajíc přinese zemědělcům a všem vývozcům prospěchy; ono podněcuje vývoz a zaráží import, je premií na vývoz a pro dovoz stížením. Co to znamená? To znamená, že pošínuje zahraniční bilanci platební, stupňuje její aktiva, stlačuje passiva a tím nutí naše cizozemské zákazníky k většímu vyrovnání kovem, je jich k o v e m — zlatem. Rostoucí přítok zlata ale nutně musí nám ažio srazit a pak začne nevyhnutelně bolestný process opačný. Kdekoliv a kdykoliv jaké ažio bylo, vždy tato houpačka se dostavila, leč že (při emissích měny papírové) uměle byly zdroje jeho stále stupňovány až k obecnému krachu (francouzské assignáty, staré rakouské bankoetle). Než řeknete snad: záležitosti valutové jsou přece jen sporný. Budiž. Neběží mně o to, mám-li pravdu čili nic — šlo mi jen o další doklad, že tento dosti aktuální spor vyřídití se dá zase vůbec jen pomocí theorie. Dobrý theoretik národohospodářský bude ale také jistě vědět, že z pokleslé ceny jednoho neb více příbuzných druhů zboží naprosto ještě nesmí souditi, že způsobeno jest poměry měnovými; musilof by právě jevití se u všeho zboží. To ale dá se zjistiti jen bedlivým methodickým stopová-

ním, které na př. provádí dávno a pravidelně londýnský »Economist«, které se provádí též již delší dobou ve známém časopisu Conradově — všeliké úsudky bez takových podkladů nemají váhy a významu.

Naproti samému socialismu nemá se věc jinak. V těch občasných, více méně fantastických obrazech budoucího zřízení těžiště jeho neleží. Žádný z vynikajících zástupců moderního vědeckého socialismu se jimi mnoho netrudil, čas svůj jimi nemařil — ani Marx, ani Engels, ani Rodbertus. A dokazovat, jsou-li či nejsou-li možny, to lze sice s jakýmsi oprávněním činiti, předpokládajíc intelekt a povahu lidí, tak jak jsou — nicméně řeknou nám střízliví zástupci nejvážnějších moderních směrů, jako t. zv. historické školy, že oni necítí v sobě prorocké poslání. Těžiště kritiky nynějšího vědeckého socialismu spočívá zase v rozborech jeho theoretických podkladů, tedy na př. pokud jde o Marxa, známé jeho, zrovna nyní tak často probírané a v rozhovor brané materialistické filosofie dějinné, jeho theorie hodnoty a nauky o přivlastňování nadhodnot atd. A tak silným jest on duchem, tak znamenitou hlavou, že málo bylo rovnocenných, kteří se na zápas opravdu vědecký mohli s ním odvážiti, jako na př. vysoce nadaný Boehm-Bawerk.

Točme to, jak chceme. Nejdůležitější ano základní problémy naší doby v oboru národohospodářském vybojujati se nedají bez vynikajícího stupně znalosti theorie. Avšak řečeno bylo výše, že jí nelze porozuměti, leč pouze tehdy, provázeli nás po luzích jejích ustavičně jasné vědomí o logické povaze jejích pouček. Tedy předem slovo o ní.